

Оксана Головій,
канд. філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
oksanagoloviy1982@gmail.com

Юлія Вакула,
магістрант факультету
філології та журналістики,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
yulia.vakula.999@gmail.com

«МАЛЕНЬКІ ЖІНКИ» Л. М. ОЛКОТТ: ПСИХОЛОГІЯ ДОРОСЛІШАННЯ ДІВЧИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано специфіку розкриття американською письменницею Луїзою Мей Олкотт (1832 – 1888) психології дорослішання дівчини в романі «Маленькі жінки». З'ясовано, що письменниця розкриває цілісну концепцію дорослішання дівчини, виокремлюючи та характеризуючи чотири психологічних типи особистості та пов'язуючи їх не лише із психологічно-світоглядними домінантами, а й із сферою самореалізації: Мег – розумовий психотип («Домогосподарка»), Джо – емоційний («Письменниця»), Бет – інтуїтивний («Музикантка»), Емі – сенсорний («Прекрасна дама»). Художньо-психологічна концепція Л. М. Олкотт передре психоаналітичній теорії К.-Г. Юнга.

Ключові слова: «дівчача проза», психологічний тип особистості (психотип), реалізм, гендерні проблеми.

«Дівчачий текст» (про дівчат і для дівчат), за визначенням Т. Качак, «створений на основі центрування образів та характерів дівчат у художньому творі, у якому актуалізовано фемінний дискурс, домінують жіночі значення, інтенції, досвід» [1, с. 80]. Дослідниця наголошує, що ознакою «дівчачого тексту» є «репрезентація світовідчуття дівчини, яка дорослішає», саме дівчата є «ідеальною читацькою аудиторією таких текстів» [1, с. 80]. Традиція творення «дівчачої літератури» сягає витоків XIX ст., що зумовлено світоглядними та суспільними процесами, пов'язаними з поступовим входженням жінки на рівних із чоловіком правах у соціальний та культурний

простір. Сформувавшись у горнилі ХІХ ст., «дівчача література» почала інтенсивно розвиватися в контексті літературних процесів епох Модерну й Постмодерну, вона становить органічну частину сучасного світового письменства. «Дівчачі тексти» входять до шкільної програми із літератури (української та зарубіжної), адже, розкриваючи психологію дорослішання дівчини, відображають зміни, які відбуваються в душі героя-персонажа й накладаються на учнівські переживання та досвід. Вони важливі і в гендерному контексті, оскільки розвінчують стереотип про маскуліність літературного канону і формують в учнів уявлення про гендерну рівність.

Американська письменниця Луїза Мей Олкотт (1832 – 1888), перебуваючи в силовому полі світоглядно-естетичних домінант і суспільних реалій ХІХ ст., усвідомлювала важливість виховання та освіти дівчини в патріархальному світі, який почав змінюватися в гендерному плані. Відповідно, проблема дорослішання дівчини опинилася в центрі художніх пошуків письменниці. Л. М. Олкотт здобула літературне ім'я романом «Маленькі жінки»: у 1868 р. у видавництві «Roberts Brothers» було опубліковано першу частину твору, а в 1869 р. як реакція на запити й очікування сучасників з'явилося продовження «Маленьких жінок» (друга частина, перша назва якої «Маленькі дружини»). Роман «Маленькі жінки» став «настільною книгою американок» [3]; саме його Г. Улюра називає «альфою і омегою дівчачої прози» [4], «найцитованішим у світі твором жіночого авторства» [5, с. 131].

У «Маленьких жінках» Л. М. Олкотт, звертаючись до романного жанру, представила цілісну концепцію дорослішання дівчини, ґрунтуючи її на образах чотирьох сестер Марч – Мег (Маргарет), Джо (Джозефіна), Бет (Елізабет), Емі (Емілія). Сестри, як і всі діти, у процесі дорослішання навчаються й розважаються, працюють і відпочивають, радіють і розчаровуються, мріють і страждають. Головні проблеми, з якими стикаються дівчата, зводяться до таких видових рівнів: соціальна адаптація, вибудовування стосунків із протилежною статтю, «пошук себе» у процесі

самореалізації, трагічний досвід. Ці проблеми, набуваючи різних форм у конкретних життєвих ситуаціях, розкритих на фабульно-сюжетному рівні тексту, спроектовано авторкою в чотири напрямки, ґрунтовані на специфіці зовнішніх і внутрішніх реакцій сестер. Кожна дівчина особлива (має свої захоплення, вподобання, потреби, спокуси) і представляє певний психологічний тип особистості. Виокремлені й увиразнені Л. М. Олкотт типи дівчат накладаються на чотири домінуючих психотипи особистості, виділені психоаналітиком К.-Г. Юнгом у ХХ ст. Це інтуїтивний, емоційний, сенсорний та розумовий психологічні типи. В основі поділу – «інструмент» пізнання світу: інтуїція, емоція, сенсорика чи розум [6].

Мег – найстарша із сестер Марч – представляє розумовий психологічний тип особистості. Вона є втіленням «голосу розуму». Дівчина, виконуючи обов'язки старшої дитини в сім'ї, під час відсутності матері заступає її місце: заспокоює молодших сестер, дає їм слухні поради, контролює їхню поведінку; намагаючись бути взірцевим наставником, повчає дівчат: *«Вона постійно “читала лекції”, намагаючись справно виконувати роль старшої сестри»* [2, с. 6]. У критичних ситуаціях Маргарет покладається на розум, рішення приймає, раціонально виваживши всі «за» і «проти». Показово, що одруження Мег стало результатом не емоційно-почуттєвого, а саме раціонального вибору.

Молодша Джо – протилежність Мег, втілює емоційний психологічний тип особистості. Нестримна й запальна вдача дівчинки підкреслюється характеристикою: *«Палкий характер, гострий язик і неспокійний дух часто ставали причиною конфліктів, а життя дівчини було низкою зльотів і падінь – часом комічних, часом жалюгідних»* [2, с. 52]. Джозефіна усвідомлює свою гіперемоційність: *«Це все мій проклятий характер! Як не намагаюся опанувати себе, нічого не виходить. Стримуюся, стримуюся, а потім все одно проривається»* [2, с. 107]. Вона надто гостро реагує на зауваження, у пристрасному пориві порушує правила етикету, шокує непередбачуваними вчинками, гіперболізує проблеми. Джо нестримна, діяльна і амбітна.

Бет – третя із сестер Марч – втілення інтуїтивного психологічного типу особистості. «Люди інтуїції» люблять тишу та спокій, через призму «третього ока» тонко сприймають світ. Вони найбільш віддалені від низького / матеріального світу та найближчі до вищої / духовної сфери – до Неба, Бога, Істини. Невипадково з подачі батька за Бет закріпилося прізвисько «Маленька Панночка Спокій»: *«Це прізвисько їй підходило, бо вона, здавалося, жила у власному щасливому світі і виходила зі свого укриття лише в компанії людей, яким довіряла і яких любила»* [2, с. 9]. Закономірно, що для дівчинки школа, у якій панують галас, натовп та конкуренція, стала нездоланим випробуванням: *«бідна дитина так страждала, що скоро від неї відмовилася, і вона стала навчатися вдома»* [2, с. 53]. Бет – втілення вселенської доброти: вона співчувала і допомагала навіть лялькам (не те що людям): *«Жодна шпилька ніколи не вставлялася в їхні [лялькові. – авт.] життєво важливі органи, до них не промовлялося жодного різкого слова, ніякі удари або зневажливі дії не торкалися їхнього “тіла”. Всі були нагодовані й одягнені, всі були рівні. Бет доглядала та пестила своїх підопічних з любов’ю та ніжністю, якою повнилося серце дівчинки»* [2, с. 53]. Вигляд дівчинки теж підкреслено неземний: *«...її манери – трохи сором’язливі, голос – боязкий та тихий. Бет завжди була спокійна й миролюбна. Очі дівчинки – ясні та глибокі, волосся – наче пух»* [2, с. 9]. Показово, що Бет помирає легко і тихо, без страхів і страждань. Її смерть – мов закономірний етап у процесі наближення до Неба. До речі, людям інтуїтивного психотипу найменш властивий страх смерті, адже їх обтяжує трагізм земного існування, водночас вабить духовне звільнення, дароване з відходом у засвіти.

Емі – наймолодша з сестер Марч – представляє сенсорний психологічний тип особистості, представникам якого властиве культивування сенсорних відчуттів як орієнтиру у світі. Це послідовні матеріалісти, поціновувачі прекрасного й чуттєвого. Вони не люблять самотності, їх ваблять натовп, рух і зміни. Харизматичні, ефектні та ексцентричні, вони часто опиняються в центрі уваги і ведуть за собою інших. Так, *«приємні манери й*

витончена мова» [2, с. 8] Емі – невід’ємні атрибути «справжньої молоді леді», – були надмірно виявленими: за словами Мег, Емі «намагається бути занадто елегантною» [2, с. 8], поводитья «аж надто манірно» [2, с. 9]. Тим не менше ця надмірність стала ядром харизматичності Емі: дівчина легко заводила нові знайомства, мала багато друзів, любила спілкування тощо. Харизма «притягувала до неї людей без будь-яких зусиль з її боку» [2, с. 55]. Емі культивувала зовнішність, понад усе любила ефектно виглядати та споглядати красу в людях і речах: «...художні очі Емі сильно страждали від несмаку...» [2, с. 55].

Психотипи сестер Марч уявляються в 13 розділі «Замки з піску»: дівчачі мрії про майбутнє не лише оприявнюють пріоритети, які важливі у процесі самореалізації дівчат, а й становлять ключ до типу особистості кожної з чотирьох сестер.

Мрії Мег типові для людини розумового психологічного типу: «Мені хочеться мати гарний будинок, а в ньому гарні меблі. Хочеться, щоб до мене приходило багато друзів. Ще я хочу, щоб на столі була смачна їжа, а вдома повно слуг, і щоб у мене ніколи не закінчувалися гроші» [2, с. 196]. Дівчина сподівається на «розумного, доброго й прекрасного чоловіка» [2, с. 196] та щасливе материнство. Згодом її мрії втіляться – вона реалізується в дорослому житті як хороша дружина та мама.

Мрії Джо характерні для емоційного психологічного типу – хаотичні, бурхливі, оригінальні, напів фантастичні: «У мене буде стайня з арабськими скакунами, а в кімнатах – шафи з книжками. І ще мені потрібна чарівна чорнильниця... Вірю: настане день, і я здивую вас усіх. Швидше за все, я писатиму книжки, і вони принесуть мені багатство і славу» [2, с. 196 – 197]. Захоплення книгою і словом стане для дівчини формою самотерапії та самореалізації: у процесі творчості вона навчиться займатися самоаналізом та звільнитися від надміру емоцій, у майбутньому стане успішною письменницею.

Бет мріє *«все життя провести в нашому будинку з татом і мамою...»* [2, с. 197]. Мрія дівчинки – сигнал про передчасну смерть героїні, водночас спосіб розкриття її внутрішньої суті: Бет не бачить себе поза домом, спокоем і тишею. Ці пріоритетні для хворобливої дівчинки стани надзвичайно важливі для інтуїтивного психологічного типу особистості. Звернемо увагу й на любов Бет до музики та професійне уміння грати на фортепіано. Музика не актуалізована в розділі про мрії, однак важлива в аспекті розуміння особистості дівчинки. Адже вона живе музикою: тонко відчуває кожен звук, надаючи йому чуттєвості і сенсу. Музика – найбільш нюансоване й піднесене мистецтво. На інтуїтивному рівні воно впливає на душу – без слів здатне піднести ввись чи скинути в безодню, при цьому розкрити таємниці буття.

Мрії Емі характерні для сенсорного психологічного типу особистості і спроектовані у візуальне річище: *«А в мене багато бажань... Найголовніше – я хочу стати художницею, побувати в Римі й там написати такі картини, щоб прославитися на весь світ»* [2, с. 197]. Прізвисько «Маленький Рафаель» підкреслює не лише її бажання малювати, а й потребу творити та сприймати красу на рівні візуалізації, перебуваючи в центрі естетично довершеного мікро чи макросвіту. Власне, її мрія втілилася в шлюбі з Лоррі: Емі отримала можливість вражати всіх своєю ефектною зовнішністю (модні зачіски, елегантні сукні, оригінальні прикраси), жити серед краси в розкішному будинку, мандрувати світом, милуючись архітектурними спорудами, краєвидами, людьми.

Таким чином, психологічні типи дівчат закодовані на «професійному» рівні: раціоналістка Мег втілює психологічний тип «Домогосподарка», емоційна Джо – «Письменниця», інтуїтивістка Бет – «Музикантка», а Емі як особистість сенсорного психотипу – «Прекрасна дама».

Психологічні типи дівчат увиразнюються й на інших особистісних рівнях. Так, усі дівчата – творчі, але «індекс» творчого потенціалу та сміливості у них різний: від найбільш яскравого й епатажного вияву у Джо до Мег, яка є послідовною традиціоналісткою і не любить експериментувати.

Показовий і гендерний аспект: Джо, за словами Г. Улюри, має «незалежну “хлопчачу” вдачу» [5, с. 132], втілює ідею гендерної рівності, яка в часи Л. М. Олкотт сприймалася як революційна. Інші дівчата далекі від «жіночого руху», їм властиві патріархальні, щоправда не схоластичні, уявлення про роль і місце жінки в суспільстві.

Творчість Л. М. Олкотт – реалістична, спрямована в характерне для раннього американського реалізму романтично-реалістичне русло: звідси «наївний психологізм» (внутрішній світ дівчат представлений безпосередньо через діалоги, внутрішні монологи, авторські коментарі), невимушений дидактизм та життєствердний оптимізм (невипадково дослідники називають «Маленькі жінки» «жіночою утопією»). Водночас Л. М. Олкотт, випередивши в часі відомих психоаналітиків, виокремила й розкрила домінуючі психотипи дівчат, створивши своєрідний посібник із психології дорослішання дівчини. Чи не в цьому секрет популярності екранізованого понад десять разів роману «Маленькі жінки»? Роману, який містить значний пізнавально-виховний потенціал у контексті сучасної літературної освіти.

Список літератури

1. Качак Т. «Дівчачі тексти»: фемінний дискурс у сучасній українській прозі для юних читачів. *Слово і Час*. 2017. № 4. С. 79 – 90.
2. Олкотт Л. М. *Маленькі жінки* / пер. з англ. Б. Носенок. Харків: Фоліо, 2022. 316 с.
3. Самусенко Ю. Чому «Маленькі жінки» Грети Гервіг кращі за книгу (рецензія). URL: <https://moviegram.com.ua/little-women/>
4. Улюра Г. Дівчача проза, яка (не) пройшла випробування часом. URL: <https://suspilne.media/22130-divcaca-proza-aka-ne-projsla-viprobuvanna-casom/>
5. Улюра Г. Луїза Мей Олкотт. *Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві*. Київ: ArtHuss, С. 131–133.
6. Юнг К.-Г. *Психологічні типи*. Київ: Астролябія, 2010. 692 с.